

Flevoland vindt weg omhoog

Flevoland is dit jaar hard getroffen door de economische neergang. In 2009 krimpt de provinciale economie naar verwachting met 3,8%. De ondervertegenwoordiging van de conjunctuur- en exportgevoelige industriële sector behoedt de regio voor een sterkere krimp. In 2010 trekt de economie van Flevoland aan.

1. De mondiale economie staat zwaar onder druk. Wat zijn de vooruitzichten voor Nederland?

De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. In het eerste half jaar van 2009 kromp de economie met 5% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Over heel 2009 krimpt de Nederlandse economie met 4,2%. De stemming van consumenten en producenten verbetert en in het derde kwartaal klimt de economie uit het dal onder leiding van de aantrekkelijke export, waarna het vertrouwen een stimulans krijgt en consumenten hun uitgaven niet langer zullen terugschroeven. De investeringen, huizenprijzen en arbeidsmarkt ontwikkelen zich volgend jaar nog negatief. De economische groei voor geheel Nederland komt voor 2010 uit op 0,7%.

Tabel 1 Nederlandse economie in cijfers

	2008	2009	2010
Economische groei (BBP)	2,0%	-4,2%	0,7%
Particuliere consumptie	1,3%	-2,7%	-0,3%
Bedrijfsinvesteringen	4,7%	-14,0%	-6,4%
Uitvoer	2,7%	-9,2%	1,3%
Werkloosheid*	3,9%	5,0%	8,0%

Bron: ING Economisch Bureau

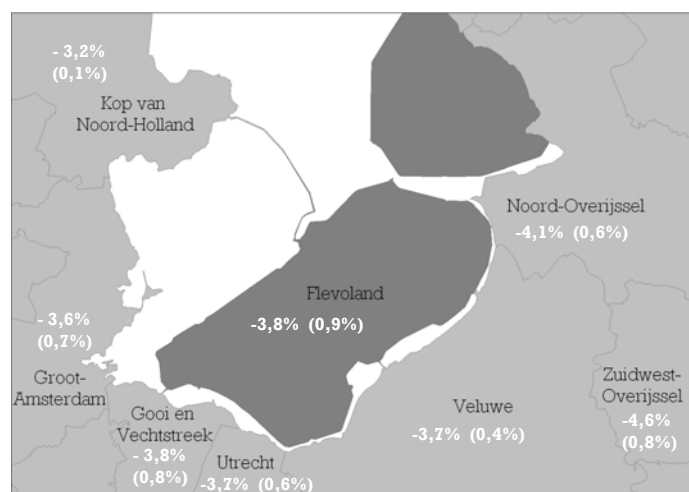
*percentage van beroepsbevolking

2. Veel bedrijven in de regio hebben met vraaguitval te kampen. Slaat de recessie in Flevoland harder toe dan in de rest van het land?

Nee, vooral door de ondervertegenwoordiging van de zwaar getroffen industrie en ook van de bouw en de transport- en logistieke sector steekt de economie van Flevoland dit en volgend jaar gunstig af bij het landelijke beeld. De verwachte

verschillen met de omliggende gebieden bedragen meestal niet meer dan een half procentpunt. Al met al verwachten wij een krimp van 3,8% voor Flevoland (figuur 1). Dat is 0,4% positiever dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 1 Economische groeiverwachting 2009-(2010)

Bron: ING Economisch Bureau

3. Staat Flevoland er structureel slecht voor?

Nee, hoewel de crisis ook deze regionale economie weliswaar op zijn grondvesten heeft doen trillen, staat de economie van Flevoland er structureel goed voor. De belangrijkste pijlers van de economie zijn nog grotendeels intact en de vraaguitval is in de meeste sectoren niet structureel.

4. De industrie en transport worden het zwaarst getroffen, maar zijn er dit jaar ook sectoren die blijven groeien?

De gezondheidszorg toont zich het meest crisisbestendig. Als enige laat deze sector in 2009 nog een stevige groei zien (tabel 2). Zorginstellingen voorzien in een basisbehoefte waar consumenten en overheid niet of nauwelijks op

bezuinigen. De toegenomen financiële onzekerheid leidt daarnaast tot spaarzame consumenten en bedrijven. Dit zet de verkopen in de overige sectoren onder druk. Volgend jaar zal dit afgeremd worden doordat de koopkracht verslechtert. Ondanks zuinigere consumenten realiseren supermarkten dit jaar als enige segment binnen de detailhandel een groei in de omzet. Net als delen van de landbouw profiteren zij van de basisbehoefte waarin zij voorzien. Van alle krimpende sectoren vertoont de detailhandel samen met de landbouw in 2009 daardoor de kleinste min.

Tabel 2 Ramingen volumegroei per sector

	2008	2009	2010
Landbouw	0,6%	-2,1%	1,0%
Industrie	-1,1%	-10,2%	1,5%
Bouw	4,8%	-5,7%	-7,8%
Groothandel	2,6%	-6,0%	1,0%
Detailhandel	0,4%	-3,9%	-2,3%
Horeca	-3,7%	-7,0%	-1,0%
Transport & opslag	0,9%	-9,5%	2,7%
Zakelijke dienstverlening	3,0%	-4,4%	0,7%
Overheid	-0,4%	0,5%	0,6%
Zorg	4,3%	3,5%	3,0%
Totaal Nederland	2,1%	-4,2%	0,7%

Bron: ING Economisch Bureau

Zakelijke dienstverleners laten een divers beeld zien. Uitzend- en reclamebureaus hebben de meeste last van de vraaguitval, doordat bedrijven massaal afscheid nemen van tijdelijk personeel en stevig in reclame-uitgaven snoeien. Incassobureaus spinnen daarentegen garen bij de verslechterde betalingsmoraal. De bouw liet als enige commerciële sector in het eerste kwartaal 2009 nog een nulgroei zien. Niettemin is de recessie ook daar nu flink toegeslagen. Binnen de groothandel worden vooral de exporterende bedrijven – traditioneel juist de groeimotor – hard geraakt. De afhankelijkheid van de wereldhandel speelt hen dit jaar parten.

5. Is de bodem van het dal voor Flevoland in zicht?

De verwachting is dat de regio conform het landelijke beeld in 2010 weer uit het dal omhoog zal klimmen. Behalve de bouw zullen alle sectoren in 2010 een periode van sterke krimp achter zich laten. De veelal lange looptijd van bouwprojecten zorgt voor een vertraagd effect op de productie, waardoor dit de enige sector is die in 2010 nog sterker krimpt dan in 2009. De hard getroffen sectoren industrie, transport en groothandel richten zich zelfs het eerst op en ontwikkelen zich in 2010 een stuk voorspoediger. De aantrekkelijke wereldhandel zorgt voor een exportherstel, waar vooral deze sectoren de vruchten van plukken. Wij verwachten dat de economie van Flevoland in 2010 met 0,9%

nipt sneller groeit dan Nederland als geheel (0,7%).

6. Vorig jaar was er nog sprake van sectorbrede personeelstekorten. Betekent dit dat het verlies aan banen beperkt blijft?

Nee, de gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt zijn niet gering. Door een aantal vertragende factoren, zoals de deeltijd-WW, zal het landelijke banenverlies in 2010 groter zijn dan dit jaar. Over beide jaren samen gaan landelijk tussen de 350.000 en 400.000 banen verloren. Gezien de grootte van de zakelijke dienstverlening gaan de meeste banen verloren in deze sector, zowel landelijk als in de regio.

Tabel 3 Ramingen werkgelegenheid per sector

Bedrijfstak	Aantal banen*	Ontwikkeling banen	
	2008	2009	2010
Landbouw	280	-0,8%	-0,7%
Industrie	950	-3,6%	-7,5%
Bouw	510	-1,2%	-5,8%
Groothandel	530	-3,0%	-1,7%
Detailhandel	810	-1,0%	-2,5%
Horeca	355	-2,5%	-5,5%
Transport & opslag	390	-3,8%	-1,0%
Zakelijke dienstverlening	2.100	-4,5%	-2,0%
Overheid	970	0,1%	0,0%
Zorg	1.300	1,1%	0,9%

Bron: ING Economisch Bureau

* Aantal banen van werkzame personen in duizenden

Flevoland kent een vrij gelijkmatige verdeling van de werkgelegenheid over de sectoren. Ook het grote aantal zelfstandigen in de provincie speelt een voornamelijk rol. Zij zetten immers een rem op het banenverlies doordat ondernemers actief blijven zolang als het bedrijf bestaat. Daarnaast kenmerkt de Flevolandse arbeidsmarkt zich door de vele banen in de handelssectoren. Maar liefst 20% van het totale verlies komt op rekening van de groot- en detailhandel. Verschillen tussen beide zijn er overigens wel. In de groothandel is het banenverlies op dit moment al goed zichtbaar, terwijl de detailhandel nog een groot aantal vacatures heeft. In de tweede helft van 2009 zullen de uitgaven van consumenten echter verder inkrimpen, waardoor ook in de winkels rustiger wordt. Uiteindelijk zullen er naar verwachting in Flevoland dit en volgend jaar circa 6.500 banen verloren gaan.

7. Overheden hebben actie ondernomen om de gevolgen van de crisis voor de regio te verzachten. Zet dit voldoende zoden aan de dijk?

Om de crisis het hoofd te bieden hebben verschillende overheden besloten om juist nu te investeren. Flevoland komt weliswaar niet voor in het overzicht van het Interprovinciaal Overleg (IPO) van de provincies die extra investeren of investeringen naar voren halen; dit betekent daarmee niet dat de regio stilstaat op dit vlak. Uit recent onderzoek blijkt bovendien dat het realiseren van al geplande investeringen belangrijker is. Het Uitvoeringsprogramma 2008-2012 ('25.000') bevat het concrete operationele kader voor de provinciale investeringen. Ook de gemeenten in de regio timmeren aan de weg, met bijvoorbeeld het investeringsprogramma Flevoland-Almere van € 100 miljoen. Dat doelstellingen zoals bijvoorbeeld de provinciale betreffende de 25.000 extra banen niet gehaald zullen worden, ligt niet aan de kwaliteit of uitvoering van de plannen. De oorzaak kan in de wereldwijde economische recessie worden gevonden.

Al met al zullen de overheidsinvesteringen dus niet toereikend zijn om de verwachte teruggang op korte termijn het hoofd te kunnen bieden, maar een stap in de goede richting is het zeker.

8. Hoe gaan ondernemers om met de recessie?

Van belang is om het hoofd boven water te houden en tegelijkertijd te profiteren van de marktkansen die zich aandienen. De volgende strategieën kunnen daarbij gehanteerd worden.

Rustig blijven

Wie nog niet op herstel van de markt durft te vertrouwen, zal voorzichtig zijn met het aangaan van nieuwe risico's. Het is van belang om vertrouwen te houden in een zorgvuldig uitgestippelde strategie en bewust gemaakte keuzes. Het is wel zinvol om het gekozen product- of dienstenaanbod periodiek tegen het licht te houden. U doet er goed aan verlieslatende activiteiten of klanten met weinig of onzeker toekomstig winstpotentieel af te stoten. Dit geeft rust, vergroot de focus op kernactiviteiten en geeft de rust die nodig is om nieuwe marktkansen te kunnen verzilveren.

Optimaliseren en kosten reduceren

Ook zijn de economische vooruitzichten verbeterd, in veel markten zal de met de recessie gepaard gaande overcapaciteit nog langdurig overeind blijven. Als dit in uw markt het geval is, ontkomt u soms niet aan verregaande bezuinigingen. Door toekomstscenario's uit te werken kunt u beter inschatten wat verschillende ontwikkelingen voor uw bedrijf betekenen. Maak ook een 'worst-case-scenario' en inventariseer tijdig de te nemen maatregelen bij de verschillende uitkomsten. Door uw bedrijfsvoering te optimaliseren kunt u uw kosten verlagen, terwijl u uw omzet verhoogt.

Actief acquireren

In concurrerende marktomstandigheden besteden ondernemers terecht veel aandacht aan salesactiviteiten. Er moet wel voor worden gewaakt dat de verkregen omzet ook bij uw bedrijf past. Acquisitie door middel van prijsconcurrentie vormt geen goede basis voor continuïteit in de relatie met klanten. U verliest een klant in dat geval vaak zoals u hem krijgt. Vergeet bovendien uw bestaande klanten niet. Speel in op de behoeften van goede klanten.

Flexibiliseren

Flexibiliteit is een veelomvattend begrip. Maar daarom niet minder belangrijk. Meer flexibiliteit krijgt u bijvoorbeeld door meer aandacht op uw kernprocessen te richten en zaken waar anderen beter in zijn uit te besteden. Het verkorten van doorlooptijden binnen uw bedrijf maakt dat u sneller kunt reageren op een gewijzigde marktverraag. Verder kan een flexibele arbeidsinzet voor grotere wendbaarheid zorgen. Denk bijvoorbeeld aan flexwerkers, ploegdiensten, flexibele jaarroosters en het vergroten van de inzetbaarheid van medewerkers.

Innoveren

Innovatieve bedrijven blijken hogere verkopen te realiseren en efficiënter te werk gaan. De meest succesvolle bedrijven blijven innoveren, ook tijdens een economische neergang. Innovatie is noodzakelijk om meer klanten te krijgen of van die klanten meer opbrengsten te genereren door hen meer toegevoegde waarde te bieden. Samenwerken en partnerschappen zijn vaak bronnen van innovatieve ideeën. Dat kan gaan om het op een nieuwe wijze toepassen van een bestaand product of het ontwikkelen van een nieuw product. Een goed idee vinden is slechts het begin. De fases daarna worden steeds uitdagender zoals het overtuigen van de organisatie, het starten van een experiment en de uiteindelijke implementatie. Ga ook na of u in aanmerking komt voor de steeds ruimhartiger overheidssubsidies voor innovatie.

Meer weten?
Kijk op ING.nl/zakelijk
Of bel met

Stefan van Woelderen,
Senior econoom
020 56 34 423

Wim Jansen,
Regiodirecteur Business
Banking Amsterdam
020 56 25 833

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 1 oktober 2009.

